

КАТЕРИНА КУЧЕРЯВА

*Тема бакалаврської роботи: «Наративні особливості прози
Юрія Андруховича»
Науковий керівник: кандидат філологічних наук, в.о. доцента А.В. Горбань*

Наративні особливості роману Юрія Андруховича «Перверзія»

«Наратив – це вдих світу, що робить його живим»

Милорад Павич

Дедалі частіше в науковому обігу зустрічається використання термінів «наратив» та «наративний дискурс». Наростає усвідомлення того, що оповідні структури надзвичайно важливі в людському житті взагалі і що вони зосереджені не лише в літературних текстах, а й у межах усього наукового дискурсу, претендуючи тим самим на оформлення спеціальної концепції.

За порівняно невеликий період (починаючи із 60-х років, коли оформилась наратологія) з'явилося багато досліджень, котрі так чи інакше стосуються наративу (Ж.М. Адам, Ж. Женетт, Т. Павел, Ш. Рімон-Кеннан, Дж. Прінс). Серед ґрунтовних вітчизняних праць можна назвати «Постмодернізм. Словник термінів» І. Ільїна, «Наратологічний словник» О. Ткачука. Помітне зацікавлення проблемою наративу простежується у науковців Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка.

Творчість Юрія Андруховича, відомого як Патріарха літературного угруповання «Бу-бабу», має значний вплив на перебіг літературного процесу в Україні, з його іменем пов'язане й неупереджене зацікавлення сучасною українською літературою на Заході. Найбільше він відомий як представник постмодернізму. Однак з погляду наратології проза Ю. Андруховича не розглядалася, що й визначає актуальність пропонованого дослідження. Мета статті – простежити наративні особливості окремих фрагментів роману «Перверзія» Ю. Андруховича.

Фрагмент (7), що його та подібні Ю.А. називає «шматки, але не знати ким залишені. Це наче занотовано тим умовним «оповідачем», чи то пак «спостерігачем», чи, може, «наратором», який знає все про всіх, який водночас є всюди і якого немає ніде, крім літератури» [1, с. 22]. Фрагмент побудований у вигляді запитань та відповідей. Завдяки цьому створюється враження, що оповідач має відношення до дієгезису, він є персонажем у цьому своєрідному інтерв'ю, але не розповідає про себе, тобто наратор – інтрадієгетичний та гетеродієгетичний, попри те, що оповідь ведеться відсторонено – від III особи. Уривки, у яких ідеться про таємні думки та почуття Станіслава Перфецького (так шанобливо оповідач величає героя), мають внутрішню фокалізацію: «Як усі нарциси, він завжди і в усьому бачив лише власне відображення, тому жінки продиралися в його внутрішнє царство лише в тому випадку, коли першими виявляли свій потяг до нього» [1, с. 72], «... зненацька і гостро відчув, що в жодному разі не хотів би колись розлучатися з цією жінкою...» [1, с. 72]. III особа й можливість проникнення у психологію героя вказують на власне автора, однак Ю. Андрухович грається з читачем, створюючи образ Ю.А., який не є «всезнаючим» – зокрема, йому невідомі причини вагання, коли Стах хотів узяти Аду «бодай за руку».

Щодо Ади, то про неї наратор може розповісти значно менше, ніж про Перфецького. Наратору відомо лише про її справжні родинні корені та про стосунки з чоловіками. Але те ж саме могла б розповісти близька подруга Ади, якби така була, або хтось інший, кому б Ада повністю довіряла. Деталі її життя звучать як переказ вже почутого, наратор розповідає про те, що знає достовірно, про невідоме робить лише припущення: «Ми не можемо знати докладно про всіх – будь-яка жінка має право на зберігання таких речей у таємниці», «а всього знати навіть нам не дано» [1, с. 83]. Саме неповнота інформації, позірна недоступність повного знання створює враження достовірності описуваних подій та «об'єктивує» наратора – безстороннього свідка, але не всезнаючого і всюдисущого автора.

Фрагмент (30) є розповіддю про декілька нічних годин, проведених Адою, Стахом і Доктором Різенбокком в одній квартирі, що розказана ними трьома – гомодієгетичними інтрадієгетичними нараторами. Вони доповнюють слова один одного, їхні репліки переплітаються. Кожен з героїв подає власне бачення однієї і тієї ж ситуації. Таким чином, можна говорити про множинну внутрішню фокалізацію. Слова нараторів виділені у тексті різним шрифтом.

Оповідь Ади здебільшого дієгетична, слова Стаха передані нею як наратизований дискурс. Ада роздратована поведінкою Перфецького, його п'яним станом, вона оповідає про зовнішнє (свої і Стахові дії, Різенбокка у ванній), фіксує також свої відчуття.

В оповіді п'яного Перфецького більшою мірою присутня мотивація його поведінки (з точки зору Ади – позбавленої сенсу), світоглядні моменти. «Йому раптом забаглося про щось говорити з чорношкірим портьє... Мурир тільки посміхався, а він тирликав йому щось досить

незрозумілою англійською, в нього постійно гасла сигарета, і мурин чемно підносив йому запальничку, це сталося разів п'ять, аж поки мені не урвалася пружина, і я майже насилу потягнула його до сходів... *Не знаю чому, але мені справді захотілося потриндіти з представником іншої раси...однак вона, ця нетерпляча торпеда, не дала мені договорити і потягла кудись за собою. Я не впирався, тільки страшенно кортіло заспівати на повні груди щось наше, гучне...*» [1, с. 275]. Ада лише описує дії: «...він, як загіпнотизований, рушив до килима на протилежній стіні...побачив лютню. Зупиняти його було вже пізно...», а Стах пояснює: «...бо я такий, що музика для мене над усе» [1, с. 276]. Ада цитує свої слова: «Ти ніколи не спав під балдахіном, шепотіла я...», Стах – свої: «...я відповів, що навіть не лежав...» [1, с. 277]. Ада неправильно розуміє Стаха: «Ну добре, сказав він, хоч це нічого не означало... *Ну добре, сказав я, вдаривши кулаком у подушку...*» [1, с. 279]. Натомість Стах (хоч і не тверезий) відчуває її стан: «... прокляття з цими пияками – що один, що другий. А ти, кобіто, мучся... *Я лежав поруч і вдихав її гіркоту...*» [1, с. 279].

Час від часу у розповідь втручається навіть сплячий Різенбокк (коли про нього згадує Ада). Він оповідає свої сни: «**Мені снилися тьмяні галявини, сонна трава**» [1, с. 276].

Отже, те, що не є важливим для одного наратора, або те, чого він не знає, не бачить, не вважає за потрібне повідомити, доповнює інший наратор. Таким чином, за рахунок множинної внутрішньої фокалізації створюється стереоскопічна, об'єктивна картина дійсності без присутності всезнаючого автора.

Аналізований фрагмент яскраво ілюструє зміни в розумінні співвідношення «Я» / інший у постмодерністській літературі.

«Я» / інший – це «бінарна ідеологічна, мовна, філософська, психоаналітична та соціальна конструкція, що постулює стан ідеального існування проти стану неіснування. З приходом постмодерності «Я» / інший дедалі частіше репрезентує винятковий стосунок між суб'єктами, які займають протилежні позиції в різноманітних моделях» [3, с. 477], причому в цій бінарній опозиції «Я» «характеризується як усе позитивне; як відчуття актуальності, значущості та цілості. Інший, як його протилежність, – негативне, ...нестача, а тому він перебуває поза центром ідентичності й авторитету» [3, с. 477]. В аналізованому фрагменті роману Ю. Андруховича бінарна опозиція «Я» / інший виявляється моделлю гендерних стосунків. Ада свою егоїстичну поведінку сприймає як абсолютно нормальне явище, більше того, звинувачує Стаха у нерозумінні: Стах напився і поводить себе як бовдур, Ада ж від нього чекає чоловічої підтримки; Різенбокк, що є законним чоловіком Ади, взагалі спить і ніяк не реагує на події. Кожен зосереджений на власному переживанні, чує тільки себе, іншого сприймає як негативного подразника. Однак у наративному сенсі «Я» / інший виявляється (що характерно для постмодернізму) не опозицією, а доповненням.

Використання наративного підходу дозволяє розширити уявлення про поетику постмодерного твору, наприклад, простежити багатосуб'єктність оповіді, наративну взаємодоповнюваність і ціннісну, суб'єктивну оберненість відношення «я»/ інший. Особливої уваги у романі Андруховича заслуговує «смерть автора»: автор усуває сам себе (як всезнаючого) й тим самим підсилює нефікційність історії (немає автора – отже, це не вигадка; наратор не може знати все – отже, те, що він знає, правда) за рахунок створення іншого автора – Ю.А., котрий займає проміжне становище між дійсним і художнім світами, між Юрієм Андруховичем і Стахом Перфецьким.

Література:

1. Андрухович Ю. Перверзія / Юрій Андрухович. – Львів: Класика, 2001. – 290 с.
2. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / Пітер Баррі. – К. : Смолоскип, 2008. – 360 с.
3. Ортис Л.М. «Я / інший» / Ліза М. Ортис // Енциклопедія постмодернізму / за редакцією Ч.Е. Вінквіста та В.Е. Тейлора. – К. : Основи, 2003. – С. 477.